

НАЖМИДДИН КУБРО ИЖОДИДА НАФС ВА УНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ АХЛОҚИЙ АСОСЛАРИГА ДОИР ҚАРАШЛАР.

*Машиарипов Қўзибой Вапаевич-
Бухоро давлат университети мустақил тадқиқотчиси*

АННОТАЦИЯ Ушбу мақолада инсон нафсини тарбия қилиш ва унинг йўллари хақида буюк мутасаввиф ва мўғул босқинчиларига қарши мардонавор кураш олиб борган халқ қаҳрамони Нажмиддин Кубронинг “Усулул ашара” асаридаги қарашлари қисқача баён этилган.

Калит сўзлар: Риёзат, жиход, тиловат, аброр, тавба, пархезгор.

АННОТАЦИЯ В данной статье кратко изложены взгляды великого суфия и народного героя, который мужественно сражался против монгольских захватчиков, Наджмиддина Кубры, на тему воспитания человеческой души и методы этого воспитания, описанные в его труде "Усулул ашара".

Ключевые слова: Риёзат, джихад, тиловат, аброр, тавба, пархезгор.

ABSTRACT This article briefly describes the views of the great mystic and national hero Najmuddin Kubra, who bravely fought against the Mongol invaders, as expressed in his work "Usul al-Ashara".

Key words: Asceticism, jihad, recitation, the righteous, repentance, pious.

Мухаққиқларнинг боши ва Олим, Шайх Нажмиддин Абул жанноб Аҳмад ибн Умар ибн Муҳаммад ибн Абдуллох Суфий Нажмиддин Кубро номи билан маъруф бўлган (Аллох рухларини шод қилсин) зот айтадилар.

Аллох тамон юзланадиган йўлларни сони кишиларнинг бош соничадир. Лекин бизнинг бу қўлланмадаги йўлимиз энг яқини ва равшани ва энг тўғрироғидир. Йўллар зотан кўп бўлса ҳам, барчаларини учтага бўлишимиз мумкин.

Нажмиддин Кубро (1145–1221) – энг машхур суфий алломалардан бири, Хоразм заминида таваллуд топган ва суфийлик таълимотини ривожлантиришда муҳим ўрин тутган шахслардан. Унинг тўлиқ исми Аҳмад ибн Умар ибн Муҳаммад ал-Хоразмий бўлиб, унинг "Кубро" лақаби суфийликдаги буюк мақомини ифода этади. У "Валиёт отаси" деб ҳам танилган, чунки унинг кўплаб шогирдлари суфийлик йўлида буюк ишлар қилиб, ўз устозининг номи билан танилганлар. Нажмиддин Кубро Хоразм шаҳрида дунёга келган. Унинг ёшлик йилларида илмга бўлган иштиёқи катта бўлиб, турли ислоний илмлар, хусусан, Куръон ва ҳадис бўйича таҳсил олган.

У йирик уламолардан дарс олган ва суфийликка қизиқиши уни руҳий тарбия йўлига олиб келди. У Мовароуннаҳр, Эрон ва Ироқда турли машҳур шайхлардан таълим олди. Устозлари орасида машҳур шайх Абул Наджиб Сухравардий бор. Нажмиддин Кубро Сухравардийдан таъсирланиб, руҳий тарбия ва нафси поклашнинг суфийлик таълимотидаги аҳамиятини чуқур ўрганган ва бу мавзуда бир қанча асарлар ёзган. Нажмиддин Кубро нафақат назариётчи, балки амалий суфий бўлиб, нафси поклаш, руҳий озодлик ва этик тарбияга катта эътибор берган. Унинг таълимоти нафсга қарши курашиш, худога яқинлашиш учун ўз нафсини тарбия қилишни асосий восита сифатида кўради. Унинг суфийлик йўналиши "Кубровийа" тариқати деб номланиб, у орқали кўплаб шогирдлар ва муридлар пайдо бўлган. Нажмиддин Кубро Хоразмда ўзининг маънавий мактабини таъсис этган ва унинг шогирдлари орасида машҳур суфийлар Аллоёри, Фахриддин Ироқий ва Нажмиддин Розий каби алломалар бор. Унинг асарлари суфийлик ва этика бўйича муҳим манба бўлиб хизмат қилган.

Биринчи қоида; Тавба қилиш ва у эса ўз иродаси билан Аллохга қайтишдир, чунончи ўлим билан иродасиз, мажбуран Аллохга қайтишидан олдин, инсон ўз ихтиёри билан Аллохга қайтиши лозим ҳисобланади. Аллох ўз каломида шундай марҳамат қилади, "Роббингизга рози бўлган холингизда қайтинг". (Фажр сураси, 28-ояти) Аллохга қайтиш эса гуноҳлардан бутунлай қутулишдир ваҳоланки, гуноҳлар инсонни дунё ва охират мартабаларидан тўсувчидир. Шундай экан, Толиби ҳақга Аллохдан ўзга барча матлублардан кечиш лозим бўлади, ҳатто ўзлигидан ҳам, чунки ўзингни борлигинг ҳам ҳеч бир гуноҳга тенглаштириб бўлмайдиган гуноҳдир.

Иккинчи қоида; Дунёда парҳезкор (эхтиёт) бўлиш. Бу эса дунёнинг озу-кўпидан, шахвату-матоларидан ўзини тортишдир. Ва инсон ўлим билан, булардан узоқ бўлади. Ва парҳезкорликни ҳақиқати дунё ва охиратда парҳезкор бўлган кишидир. Пайғамбаримиз алайҳис салом марҳамат қилдилар "Дунё охират аҳлига ҳаромдир ва охират ҳам дунё аҳлига ҳаромдир ва бу икковлари эса Аллохни аҳли учун ҳаромдир". (Абдуллох ибн Масъуд ривояти)

Учинчи қоида; Аллохга таваккал қилишдир. Таваккул деб дунёвий сабабларни қилишдан сақланишдир. Сабабчиларни барчасини Аллохдан деб ишониш, ўлимга ишонгандек ишонмоқ, чунончи Аллох Таъоло марҳамат қилади "Ким Аллохга таваккал қилса, Аллохни ўзи унга кифоя қилади." (Талоқ сураси, 3-ояти)

Тўртинчи қоида; Қаноатдир. Бу эса нафсоний хоҳишлар ва ҳайвоний истаклардан узоқда бўлишдир, ҳудди бу нарса ўлим билан ҳосил бўлгандек айрилишдир фақатгина инсоний ҳолат тушадиган баъзи ишлар бундан мустаснодир.

Бешинчи қоида; Узлатдир. Бу эса одамларга аралашиб юришдан узоқ ва йироқ юришдир, гуё ўлим билан халқдан узоқлашгандек, бунда ҳам фақатгина ўз тарбиячи шайхини хизмати қилиши мумкин, ҳалос. Бу шайх табиб ўликни ювгувчига ўхшайди. Яъни майит ғассол (ўликни ювгувчи) ни қўлида қай даражада ихтиёрсиз ётса, у ҳам

шундай холда бўлади ва уни маънавий ғассоли яъни шайхи эса, ёт нажас ва маънавий нопокликлардан поклаш учун хохлаган тамонга айлантириб ювгай.

Ва узлатни асли барча хис қилинадиган нарсаларда тасарруф қилишдан хиссиётларни тийишдир. Чунки барча фитна, офат ва балолар инсонни рухиятига мубтало бўлади, шунинг учун ҳам нафсни чидамлилиги ва уни сифатларини тарбиялаш, хиссиётлар жумласига кирди ва хиссиёт билан нафс рухни асфала-софилинга етаклагани учун ҳам, мен нафсимни жиловладим ва унга хужайин бўлдим, дедилар. Шундай экан, хилват ва хиссиётларни жиловлаш билан нафсни дунё, шайтон, хаво ва шахватдан мадад олиши кесилади ва бу эса Табиб бирор касални даволашда уни аввало зарарли емишлардан пархезга буюришига ўхшайди ва яна уни касалини сабабларини аниқлайди ва унга зарар берадиган нарсалардан узоқда бўлишга кўрсатма беради ва айтилган гап борки, ”Иситма хар бир касални бошидир”. Кейин эса аста секинлик билан уни даволаб бошлайди ва уни табиий қувватини ошириб боради ва хароратини туширади ва саломатлигини жойига қайтаради, худди шунингдек, маънавий касал кишини биринчи енгил муолажаси доимий зикр билан шуғулланиш билан бўлади, дедилар.

Олтинчи қоида; Доимий равишда Аллохни зикрини лозим тутиш. Бу эса Аллохдан бошқани билмасдан зикр қилиб қўйишдан ҳам узоқда бўлишдир. Ва Аллох мархамат қилади “Эсдан чиқарсангиз дарров Роббингизни зикр қилинг”. Яъни Аллохдан бошқа барча нарсаларни ўлим билан эсдан чиқарсангиз каби. Аммо лекин зикрни енгил ўйлаб эсдан чиқаришга келсак ва у ЛА ИЛАХА ИЛЛАЛЛОХУ калимасидир. Бу калима нафий ва исботдан ташкил топган ва нафий қисми (ЛАА ИЛАХА) билан қалб касалликларини сабаби, рухни кишанланиши, нафсни кучайиши ва уни сифатларидаги барча маразларни йўққа чиқарса ва бу ёмон нафсоний хулқлар, хайвоний, шахвоний сифатлар ва икки дунё ташвишларидир. Ва калимани исбот қисми (ИЛЛАЛЛОХУ) билан эса қалбларни разил ва ёмон хулқлардан Аллохни нури билан саломатлиги пайдо бўлиб, инсон рухияти ҳақни мушохада қилиб, унинг зоти ва сифатларини тажаллиси билан покланади.

“Аллохнинг нури билан ер юзи чароғон бўлгай” яъни нафсининг ери ёришгай. Ва ер бошқа ерга алмашган ва осмон бошқа осмонга алмашган кунда нафсдан қоронғуликлар кетгай ва ҳаммаси Қаххор ва Воҳид Аллохга намоён бўлгайлар. “Бас, Мени эсланг. Мен ҳам сизни эслайман.” (Бақара сураси, 151-ояти) деган ҳукмга кўра, зикр қилувчи, зикр қилинувчига алмашади ва зикр қилинувчи эса зикр қилувчига алмашади. Демак зикр қилувчи, зикрга фоний бўлади ва мазкур эса зикр қилувчига ўринбосар бўлади ва сиз зикр қилувчини талаб қилсангиз, мазкурни яъни Аллохни топасиз, шундай экан, сиз менга уни кўрсатсангиз, мен ҳам уни сизга кўрсатаман. Ва агар уни менга кўрсатсанг, мени унга кўрсатибсан.

Еттинчи қоида; Бутун вужуди билан Аллохга юзланиш. Бу эса Ҳақдан бошқага даъват қилувчилардан қутулишдир, гуёки ўлим билан ҳамма нарсадан қутилгандек, токи унинг учун Аллохдан бошқа бирор матлуб ёки махбуб ёки мақсуд ва мақсад қолмагай.

Агарча кишига барча пайғамбар ва авлиёларнинг мартабалари таклиф қилинса ҳам, Аллохдан бир лахза ҳам чалғимагай. Жунайд Боғдодий айтадилар; Агар бир содиқ киши Аллохга миллион йил юзлансаю, кейин бир лахза юз ўгириб чалғиса, уни йўқотган нарсаси топган нарсаларидан кўпдир, дедилар.

Саккизинчи қоида; Сабр қилмоқ. Бу эса нафсининг насибасидан машаққат ва риёзат билан ўлиб қутилгандек қутилишдир. Ва нафсни хохиш ва истакларини синдиришда собит турмоқ ва яхши кўрган шахватларидан тийилиш билан нафсни поклашда бардавом бўлиш ва қалбни мусаффолиги ва рухиятни жилосини сақлашдир. Аллох Таъоло марҳамат қилади; Улар сабр қилишгач, Биз у(мўмин)лардан хидоят қиладиган пешволарни чиқариб қўйгандирмиз ва улар бизнинг оятларимизга тўла туқис ишонур эдилар. (Сажда сураси, 24-ояти)

Тўкқизинчи қоида; Муроқаба. Бу эса инсон ўзини доим назоратда, кузатувда тутиб туришидир ва у инсон ўз куч ва қувватидан ўлим билан ажралгандек бўлиб буткул ажрашидир ва Ҳақ Таъолони берган мавоҳибларини кузатиб, тамошо қилиб, Унинг лутфи қарамига ғарқ бўлиб, Ундан бошқадан юз ўгириб, Унинг раҳмат денгизига ғарқ бўлиб, қалби билан Унга йўлиқишга муштоқ бўлиб, рухияти ҳам Уни соғиниб, Ундан мадад талаб қилгай. Ва Аллох Таъолодан шу ишига ёрдам сўрайди, токи ўзи учун раҳмат эшикларини очгайки, уни ҳеч ким тўхтатиб қола олмагай ва азоб эшикларини беркитишни сўрагайки, уни ҳеч ким оча олмагай. Аллохни раҳмат нури биланки нафсига тушиб тургай ва нафси амморани ўттиз йилда риёзат ва машаққатлар билан йўқ бўлмаган зулматлари бир лахзада йўқ бўлгай. Чунончи Аллох Таъоло “Магар Роббим раҳм қилганлар” деб яхши зотларни раҳм қилишини айтган.

Балки бу кишиларни хатто нафсларини ёмонликларини рухларини яхшиликларига алмаштиришини ваъда қилганлиги Аллох Таъолони каломига кўрадир “Улар шундай зотларки Аллох уларни ёмонликларини яхшиликларга алмаштирур”. (Фурқон сураси, 71-ояти) Улар Аброрлардир. Чунки, Аброрларни хасанот(яхшилик)лари муқарраб кишиларни саййиот(ёмонлик)ларидир” деган гап бўлса ҳам, муқаррабларни саййиотлари Аллохнинг лутфи билан хасанотга алмаштирилади. Аллохни сўзига биноанки “Яхшилик қилганлар учун жаннат ва зиёда неъмат яъни (Аллохни дийдорини кўриш бордир) ва бу эса Аллохни фазлидир уни ўзи хоҳлаган кишисига беради”(Юнус сураси 26-ояти)

Унинчи қоида; Ризо. Бу қоида ўз нафсини рози қилишдан чиқиб, Аллохни азалий ҳукмларига бўйин суниб, Аллохни рози қилиш йўлига киришдир. Ва ҳамма ишни Аллохни азалий тадбирига ташлаб қўйишдир, шундай экан, бу кишида бирор норозилик ва эътироз қолмагай, чунончи ўликга ўхшаб беихтиёр қолади. Шундай экан, кимики Аллохни иродаси билан юқоридаги ёмон сифатлардан ўлса яъни қутулса, демак, Аллох уни иноят нури билан тирилтирибди, бу ҳақида Аллох ўз каломиди марҳамат қилади.”Ёки бир киши ўлик бўлганидан сўнг, биз уни тирилтириб қўямиз ва унга инсонлар орасида нурли бўлиб юрсин учун, нур бериб қўямиз, худди уни мисоли аввал

зулматдан чиқа олмайдиган кишидек эди”. (Анъом сураси 123-ояти) Яъни инсон ўзининг инсоний зулматида бўлганидан сўнг, Аллох ўз инояти билан Раббоний сифатлар билан тирилтирса, у Аллохни жамолини нури билан одамлар орасида ўткир фаросат ила юради ва уларни ахволларига гувоҳ бўлади ва бошқа кишилар эса инсоний зулматда қоладилар ва ундан чиқа олмайдилар, фақатгина комил мўминлик, валийлик ёки пайғамбарлик мартабаси билангина чиқишлари мумкин.

Хулоса

Нажмиддин Кубро каби тасаввуф пешволари нафақат шахсий маънавият, балки бутун жамиятнинг маънавий тарбиясига катта эътибор қаратганлар.

Нажмиддин Кубронинг тасаввуфий таълимоти, нафақат Ўрта Осиёдаги, балки кенгроқ ислом олами ахлоқий ва маънавий жиҳатларига таъсир ўтказган.

Ўрта Осиёда тасаввуф нафақат шахсий маънавий юксалиш йўли, балки ижтимоий ва маданий ривожланишнинг муҳим қисми сифатида хизмат қилган. Тасаввуф йўналишлари нафси тарбиялаш, маънавий мувозанат ва ижтимоий тартибни мустаҳкамлаш учун хизмат қилган, бу эса бугунги кунда ҳам минтақанинг хусусан юртимиз маданий меросида ўз аксини топган.

Тасаввуф таълимотлари жамият аъзоларининг маънавий камолотига ва нафсларини тарбиялашга урғу беради. Ўзликни англаш, Аллоҳга муҳаббат орқали шахсий юксалиш тасаввуфнинг асосий мақсадларидан бири сифатида шаклланган. Тасаввуф нафақат шахсий маънавиятни юксалтириш, балки жамиятдаги ижтимоий тартибларнинг мустаҳкамланишига ҳисса қўшган. Тариқатлар орқали диндорлар ўртасида бирдамлик ва ўзаро ёрдам ривожланган, бу эса жамиятда ижтимоий адолат ва ҳамжиҳатликни мустаҳкамлаган. Бугунги кунда ҳам тасаввуфий ахлоқ нормаларини билиш ва амал қилиш ҳар қачонгиданда муҳим аҳамият касб этиши ҳеч кимга сир эмас.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Шайх Абдулзиз Мансур. Қуръони Карим. – Т.: 2023. “Munir” нашриёти.
2. Шарифов, Ж. (2012). Тасаввуф ва унинг маънавий мероси. Тошкент: Тасаввуф нашриёти.
3. Сўфиев, А. (2014). Ўрта Осиёда тасаввуф мактаблари ва уларнинг аҳамияти. Самарқанд: Илм-фан нашриёти.
4. Nasr, S. H. (2007). Islamic Spirituality: Foundations. New York: Routledge.
5. Trimingham, J. S. (1998). The Sufi Orders in Islam. New York: Oxford University Press
6. Абдулбоқи, С., "Кубровийлик тариқати тарихи ва назарий асослари", 56-58-бетлар.
7. Маҳмуд Асъад Жўшон www.ziyouz.com. Х, Филология фанлари номзоди, Халқаро Аҳмад Яссавий мукофоти соҳиби. Китобни онлине ўқиш: <http://forum.ziyouz.com/index.php?topic=496.0> 1 б.
8. “136 منهاج السالكين” نجم الكبرى 6